

Maid HADŽIOMERAGIĆ

STOMATOLOŠKA DIJAGNOSTIKA U LJEKURAŠAMA BOSNE*

Dijagnoza je slika stručnog znanja!

Kao mjerilo stepena razvijenosti većine medicinskih područja može da posluži bogatstvo dijagnostike. Ona to može da bude, jer u sebi sadržava znanje i postupke koji dolaze u medicinskom tretmanu prije i poslije nje. U njoj će svakako biti sadržano na prvom mjestu teoretsko znanje, zatim etiologija, terapija pa i prognostika. Vrlo često je tu sadržana i profilaksa. Ova tvrdnja, mada se manje-više odnosi na današnji stepen našeg znanja, mislim da je sadržana i u prošlim znanjima.

Dijagnoza je definicija. Onoliko koliko poznamo jedno stručno područje, njegove sastavne dijelove, njegove zakonitosti kretanja i manifestacije, koliko možemo da pravimo razliku u pojavama, toliko ćemo moći i definirati. Ovo bi bile opće naučne definicije sadašnje, ali i buduće. Prema tome one su bile i u prošlosti.

Dijagnoza je konstatacija. Ona konstatuje postojanje jednog stanja, ali služi i kao pouka, ona nas uči i upoznaje da bi smo prepoznali tu pojavu svaki slijedeći put kad naiđemo na nju, ustvari se prisjećali te konstatacije.

Dijagnoza je mnemotehničko sredstvo. Ona je obično izrečena u kratkom, sažetom tekstu, često puta je i dio sistematike, a to nam mnogo pomaže da lakše pamtimo inače veliki broj dijagnoza.

Kada govorimo o prošloj staroj medicini, ma kako ona sada izgledala, mi moramo govoriti o njoj sa određenim poštovanjem. Iako je ona u prošlim stoljećima bila samo malim dijelom naučna medicina, a mnogo više laička, ona je imala za ono vrijeme vrijednosti koje ima i današnja medicina za ovo doba. Nepobitna je činjenica da se danas može efikasnije liječiti, ali još nikako i u dovoljnoj mjeri.

Kako je bilo u prošlosti? Vjerovatno je patologija bila manje brojna, pa je tadašnja medicina, iako oskudnija, mogla u izvjesnoj mjeri zadovoljavati tu patologiju. Pod neakvim objektivnim mjerilima, možda da sadašnja medicina, relativno govoreći, i nije dovoljno napredovala, barem na ovom geografskom području i po njenoj masovnoj primjeni na narodu. Ovaj referat će nam pomoći nešto u tome razmišljanju.

Istražujući staru bosansku etnostomatologiju, odnosno vadeći je iz starih pisanih dokumenata, bio sam začuđen bogatstvom dijagnostike. Ona je tolika da se svakako mora naučno zasebno obraditi i prikazati, što ovim zapisom i činim. Da bi bila preglednija, a s obzirom na njenu brojnost, ja sam je prikazao prema patološkim područjima savremene stomatologije.

* Rad je saopšten na 29. naučnom sastanku Saveza naučnih društava za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije u Beogradu 7-8. XII 1979. god.

Dijagnoze koje sam našao imaju najčešće terapijski karakter (npr.: kada te zaboli šupalj zub, za zube i meso oko zubi, i sl.), ponekad imaju etiološki karakter (ako si nazebo pak te mlogi zubi bole, crvi u zubu, i sl.), rjeđe imaju profilaktički karakter (zdravo držati zube, mazanje zubi, i sl.), a ponekad imaju i prognostički karakter (da preko godine zubi ne bole, za uzdržat zdrave zube, itd.).

Dijagnoze inače nisu uvijek pisane u nominativu prema sadašnjim (gramatičkim) običajima i pravilima, nego često u drugim padežima ili u kojem drugom gramatičkom obliku, što u suštini nema neke veće važnosti na pr. od zubi, kada zubi bole, da zubi ne bole, itd.

Prema analizama koje sam ja napravio, u današnjoj cjelokupnoj stomatologiji ima nešto preko 1000 dijagnoza. To su svakako detaljno razrađene definicije osnovnih bolesnih stanja (bolesti), dok broj osnovnih bolesti ne prelazi dvije stotine. Tako na pr. za pojam *zubobolja*, danas postoji oko tridesetak dijagnoza. U ovom etnostomatološkom materijalu kojeg sam ja prikupio, za ovu pojavu postoji sedam dijagnoza. Dakle, razlika i nije baš velika.

Evo popisa nađenih dijagnoza, raspoređenih prema našim područjima.

BOLESTI USTA

Iz ovog područja tj. obolijevanje sluznice usne šupljine i tkiva ispod nje, našao sam ove dijagnoze: skorbut, usne bole, usta smrde, krupica, usta bole, boli meso oko zubi, lažica, jašterica, krastava usta, gnjilost kosti, nebo boli, rane u ustima, osutak usta, usne ispucale. Nađeno je znači 14 dijagnoza (i 35 terapijskih postupaka).

BOLESTI ZUBI

Iz ovog područja sam zabilježio 13 dijagnoza (i 60 terapijskih postupaka), a one su ove: zubi bole, boli šupalj zub, crvi zube kvare, zubna bolest, zubobolja, crvi u zubu, šuplji zubi, boni zub, od zubi, griža u zubima, nazeba pak mlogi zubi bole, pogančina, za zube i meso oko zubi.

ORALNA KIRURGIJA

Oteklina, zubobolja, gorušica, hardala, nevazil, obraz otečen, kad lice otekne od zubi, guta skočila, gnjilost kosti, rane i osutak u ustima, nateklo lice, gnjilost u ustima, otečena žlijezda, prnjačasto dijete (rascjep usne), otečeno zubno meso, prstom da se zub izvadi, upaljene i otečene pod jezikom žlijezde, štogod pod ezikom skočilo čovjeku, jašterica pod jezikom, čir, lom kosti, skočilo pod ezikom, klimavi zubi, krvarenje, reuma, rana, živčani bolovi, sifilitična rana, pad resice, mrašnica, usta iskrenuta, otok usta iznutra i jezika i vijenaca, zubi se klimaju. Ovdje je dijagnostika najbrojnija sa 34 dijagnoze, a mnoge od njih su i danas takve.

PREVENTIVNA I DJEČIJA STOMATOLOGIJA

Zdravo držati zube, ispiranje zubi, pranje zubi, mazanje zubi, (da imaš zdrave zube, zubi dijete bole, zubi zaboljeti neće, da preko godine zubi ne bole, zubi crni, uzdržavanje zdravih zubi, ulegao červ i grize zube, načeti zubi, izići iz zuba červ, trljanje desni misvakom hilal za zube. Ovdje sam našao 15 dijagnoza, ali one imaju posebno veliku vrijednost jer dokazuju da se je u ovim krajevima naše zemlje tj. u Bosni, tada poklanjala velika pažnja preventivi. Današnja preventivna stomatologija, barem u dijagnostici, vrlo je malo odmakla. Porijeklo ovih preventivnih shvaćanja i znanja, mislim da potiče od vjerskih propisa Islama, kojeg su u ove krajeve donijeli Turci. Naime, u pripremi za obavljanje vjerskih molitvi u Islamu moraju se zubi i usta prati 5 puta dnevno. Svakako da se je ovo shvatanje kao korisno prenijelo i na neislamski živalj manje ili više, te je odatle ušlo i u ljekaruše ili je možda prenijeto iz orijentalnih ljekaruša (što je opet istog porijekla).

Dakle, ukupno sam zabilježio 76 dijagnoza, a njihov broj je za ono doba, da kažem, impozantan. Pogotovu ovu vrijednost daje to da su mnoge sadržane i u sadašnjoj medicini.

Ovdje ima dijagnoza (bolje rečeno stručnih naziva) koji sa današnjeg gledišta mogu biti i smiješni, (na pr. crv u zubu, i dr.). Ali, takvo mišljenje je neopravdano. Naime, i u današnjoj medicini (stomatologiji) ima također termina koji su neopravdano u upotrebi, da ne kažem smiješni. Tako npr. danas se često u cijeloj medicini za ozljeđu upotrebljava naziv *žaba* (latinski *rana*). Ili za musculus se upotrebljava deminutiv od riječi *miš* (*mišić*), što je anahronizam u današnjem stepenu i medicine i lingvističke. Slično je i sa instrumentom u stomatologiji koji se naziva „igla za živce”, a ona to uopće nije.

Međutim, pojam „crv u zubu” je i logičan i opravdan. Nastao je na taj način jer su ljudi iz davnina imali običaj da na izvađenom zubu pogledaju šta ih je to „u zubu” boljelo. Oni su razbijali izvađeni zub i unutra stvarno nalazili tvorevinu u pravom izgledu kao crv. To je pulpa zuba, koja bez pomoći mikroskopa stvarno izgleda kao crv. Također se danas često upotrebljava i termin „vađenje živca”, a to uopće nema opravdanja, barem stručnog.

Ovo su sve terminološke neopravdanosti, pa i (terminološke), zablude, te ako se i danas i često, stručnim krugovima upotrebljavaju, onda ni ovi nazivi iz prošlosti ne treba da budu kritikovani.

LITERATURA

- ¹ Hadžiomeragić M., *Bolesti usta u ljekaružama i staroj narodnoj medicini u BiH*. XIII Stomatološka nedelja Srbije, Soko Banja, Zbornik radova, Galenika, Beograd, 1978, 541-544. — ² Hadžiomeragić M., *Bolesti zubi u staroj bosanskoj narodnoj medicini*. XIV Stomatološka nedelja Srbije, Zbornik radova, Novi Sad, 1979, 495-498. — ³ Truhelka Č., *Liječništvo po narodnoj predaji bosanskoj i po jednom starom rukopisu*. Glasnik zemaljskog muzeja, Sarajevo, 1889, 103-115. — ⁴ Medić M., *Tri ljekaruše*. Glasnik zemaljskog muzeja, Sarajevo, 1904, 1-32. — ⁵ Filipović M., *Ljekaruša iz Tešnja*. Miscelanea, 1, Biblioteka centralnog higijenskog zavoda, Beograd, 1937, 150-153. — ⁶ Filipović-Fabijanić R., *Domaći ljekar iz 1868. sa Širokog brijega*, Glasnik zemaljskog muzeja,

Sarajevo, Etnologija, 1971. — ⁷ Jeremić R., *Prilozi istoriji zdravstvenih prilika u BiH pod Turskom i Austro-Ugarskom*, Naučna knjiga, Beograd, 1951. — ⁸ Jeremić R., *Zdravstvene prilike u jugoslovenskim zemljama do kraja 19. veka*. Škola narodnog zdravlja, Zagreb, 1935. — ⁹ Elazar S., *Utjecaj islama na zdravstvenu kulturu BiH*. Pro Medico, Lek, Ljubljana, 1972, 6, 43-54.

STOMATOLOGICAL DIAGNOSTICS IN OLD BOSNIAN MEDICINE

Maid HADŽIOMERAĐIĆ

During my research through written documents on the old Bosnian ethno-stomatology, I was amazed by the richness of its diagnostics. It is so vast that it ought to be scientifically separately treated and reviewed, which has been done in this report. For the sake of clarity it has been shown according to specialist field of contemporary stomatology. Fourteen diagnoses were found in the field of oral disease, thirteen in the dental disease. Majority of them, as many as thirty-four, were in the field of oral surgery, and there were fifteen diagnoses in the preventive and the children's stomatology. A total of seventy-six diagnoses were established which was quite a large number for those times. Many of them are still in use even at the present day.

(Rad je primljen u Uredništvu 8. XII 1979. god.)

Slobodan V. ČUPIĆ

O LEČENJU SIVE MRENE (KATARAKTE) U BOSNI OD 15. DO 19. VEKA*

Uvod

U našim krajevima, pa i u Bosni, narodnoj medicini u srednjem veku pripada dominantno mesto. Predstavnici naučne medicine — školovani lekari, tada su bili prava retkost. Oni se javljaju u Bosni tek koncem 18. veka (i bivaju rodnom iz Bosne). Ne isključuju se i ne zapostavljaju povremeni boravci pojedinih lekara stranaca na dvorovima bosanskih vladara, a i kasnije turskih paša i vezira. Mora se konstatovati da je njihovo delovanje bilo prostorno i vremenski ograničeno². Zanimljivo je i vrlo karakteristično za srednjevekovnu medicinu uopšte, da su obolenja bila uglavnom označavana prema simptomima. Prim. J. Preindlsberger u svom radu *Prilozi narodnoj medicini iz Bosne*, objavljenom u *Glasniku Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine* 1900. godine, br. 12, na 5. strani navodi sledeće: „u životu naroda obično je pojava koja se često ponavlja, da pored potpune promjene spoljašnjih odnošaja, običaji i navike najduže ostaju nepromijenjene”.

Nosioci narodne medicine u Bosni bili su narodni lekari i dr. Treba istaći da je u Bosni u srednjem veku bilo narodnih lekara, koji su se odlikovali operaterskim veštinama i tako dobili naziv narodni operateri.

Ovi operateri su u svoje vreme bili posebno poštovani i uvažavani kao i mnogo traženi. Narodni operateri su bili većinom obični seljaci, koji se nisu odlikovali samo nekom vanrednom veštinom i hrabrošću da režu telo, već mnogo više retkom sposobnošću da svom nastupu i delovanju uopšte daju karakter duboke tajanstvenosti, koja ih u očima njihovih obožavalaca često uzdizala u red skoro nadzemaljskih bića¹. Ovi narodni operateri obavljali su operacije; trepanaciju (sprečavanje glavobolje stvaranjem otvora na kostima lobanje), litotomiju (vadili kamen iz mokraćnog mehura), i reklinaciju (otklanjanje sive mreke u očima).

O reklinaciji

Istorijat reklinacije — operacije navlake bione (katarakte), pripada najranijim periodima čovečije kulture. Tako Celz us (25. godine pre n.e. do 50 godine po n.e.) opširno detaljiše o lečenju očnih bolesti a posebno o bioni. On smatra da biona postaje „iznoživanjem i kasnijim zgrušavanjem u zenici, što sprečava viđenje”⁴. Saznanja o bioni Celz us je verovatno naučio iz spisa grčkih lekara aleksandrijske škole, čiji učenici

* Rad je saopšten na 29. naučnom sastanku Saveza naučnih društava za istraživanje zdravstvene kulture Jugoslavije u Beogradu 7-8. XII 1979. god.